

Ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ δικαίου ὡς μέσου πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ, τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισamen ὡς ἀντίπαλον πάσης δυναμικῆς περὶ δικαίου ἀπόψεως, προβάλλει ἀκόμη πλέον γυμνή καὶ ἐστερημένη οἰασδήποτε ἠθικῆς βαθύνσεως ἐν τῷ «φυσικῷ δικαίῳ» τοῦ 1796 ὡς ἀρχὴ τοῦ δικαίου. Ἐν αὐτῷ προϋποτίθεται ἡ «σκοπιμὸς ἐνέργεια» τοῦ ὑποκειμένου ὡς θεμέλιον τοῦ δικαίου.¹⁾ Κατόπιν δηλοῦται²⁾ ὅτι «δικαίωμα ἰδιοκτησίας ὑφίσταται μόνον ἐφ' ὅσον δι' αὐτοῦ ὑπόκειται τις καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους σκοπούς». Ὁ σύνδεσμος δ' οὗτος μεταξὺ δικαίου καὶ σκοποῦ θεωρεῖται αὐτόχρημα ὡς ἐξασφάλις μ' αλλοῦσῆς ἐπιτυχίας καὶ ὡς ἐγγύησις χρονικῆς διαρκείας.³⁾ «Τὸ άτομον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ του, προϋποθέτει πάντοτε τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ περαιτέρω διάρκειαν· ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης ἐνεργείας του εὐρίσκειται πάντοτε εἰς τὸ μέλλον. . . . προκύπτει δ' ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς τροφῆς εἶνε τὸ μοναδικὸν πρωτορχικὸν ἐλατήριον, ἡ δὲ ἱκανοποίησις αὐτοῦ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς πολιτείας καθὼς καὶ συμπάσης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ δόξσεως . . .».

Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰτέρα ἐκείνη περὶ δικαίου ἀποψις, ἡ ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν δυναμικὴν περὶ δικαίου θεωρίαν, συναντᾶται παρὰ τῷ Fichte τοῦ 1796· ἐννοοῦμεν τὴν σύνδεσιν τοῦ δικαίου πρὸς τὸν ἐξαναγκασμόν.⁴⁾ «Τὸ δίκαιον πρέπει νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς βίας καὶ ἂν ἀκόμη κανεὶς ἀνθρώπος δὲν εἶχε καλὴν θέλησιν, καὶ εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἀποσκοπεῖ ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου, εἰς τὸ νὰ διατυπώσῃ τοιαύτην διάταξιν τῶν πραγμάτων. Ἡ ὑλικὴ βία καὶ μόνη αὕτη ἀποτελεῖ τὴν κύρωσιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου». «Συνεπεία τῆς ἀδικίας»⁵⁾ . . . . μου εἶνε ἐπιτετραμμένον νὰ παραβιάσω τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν προσωπικότητα» τοῦ ἄλλου, «καὶ τὸ δικαίωμά μου εἶνε, ὡς ἐκ τούτου, δικαίωμα ἐξαναγκασμοῦ». Ἀκρικῶς ἐν τῷ στοιχείῳ τῆς ἀντικειμενικῆς ὁμοιομόρφου σταθερότητος ἐν τῇ χρονικῇ διαρκείᾳ βλέπει ὁ Fichte τὴν σημασίαν τοῦ ἐξαναγκαστοῦ τοῦ δικαίου. «Διότι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξαναγκασμοῦ»⁶⁾ δὲν βασίζεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐπὶ τοῦ ὅτι ὁ ἄλλος δὲν σέβεται τὸν νόμον εἰς τὴν παροῦσαν εἰδικὴν περιπτώσιν, ἀλλὰ πρωτίστως ἐπὶ τοῦ ὅτι διὰ τῆς πράξεώς του ταύτης

1) «Grundlage des Naturrechts» σελ. 70.— 2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 121.

3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 215]6.— 4) Ἐνθ. ἀν. σελ. 58.— 5) Ἐνθ. ἀν. σελ. 99.

6) Ἐνθ. ἀν. σελ. 101.

καθιστᾷ δῆλον ὅτι τὸν κανόνα αὐτὸν δὲν τὸν ἐθεώρησε καθόλου ὡς νόμον . . . Διὰ τῆς διαδηλώσεως τοιούτου τρόπου τοῦ σκέπτεσθα γίνεται ἀμέσως φανερὸν ὅτι κανὲν ἐλεύθερον ἢ δὲν δύναται νὰ εἶνε ἐν ἀσφαλείᾳ πλησίον του. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξαναγκασμοῦ εἶνε ὡς ἐκ τοῦτου αἰώνιον . . . ἡ ἐξακολούθησις του βασιίζεται ἐπὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ ἄλλου». Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐμφανίζεται ὁ Fichte ὡς διαδοῦς καθαρῶς θεωρίας σταικοῦ δικαίου, ἡ ὁποία εἶνε θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς ἀντικειμενικῆς διαρκείας τοῦ ἐξαναγκαστοῦ δικαίου καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς γνώμης τῆς διὰ τοῦτου ἐξασφαλίσεως του.

Ἐν ἀντιθέσει ὁμως πρὸς τοὺς ἀνευ ὄρων περιορισμένους τὴν θεωρίαν ταύτην, ὁ Fichte δὲν τὴν παραδέχεται ἀπεριορίστως καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου τὴν δίδεται ἀπαγωγικῶς σκεπτόμενος. Ἐἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ὅπου χαρακτηρίζει τὸ δίκαιον καὶ τὴν πολιτείαν ὡς μέσαι πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ καὶ τὴν ἰκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν ὡς τὸν τελευταῖον σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς,*) ἐρεῖ ἀκριβῶς εὗρισκεται καὶ ἡ ἀξιοσημείωτος προσθήκη ὅτι ὅλα αὐτὰ ἰσχύουν «ἐφ' ἑσὸν τὸν ἄνθρωπον διευθύνει ἡ φύσις, καὶ δὲν ἀνυψώθη αὐτός διὰ τῆς ἐλευθερίας εἰς ὑψηλοτέραν ὑπόστασιν». Ἐξαιτίας τῆς ἀνωτέρας αὐτῆς ὑπόστασις δὲν ἔχει τίποτε νὰ κάμη μὲ τὸ δίκαιον; Μίαν καταφατικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εὗρισκομεν ἤδη διαγραφομένην παρὰ τῷ Fichte, ὅταν οὕτως πραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς περὶ ἐξαναγκασμοῦ θεωρίας. Διότι λέγει ὅτι *) «οἰσοδῆποιε περὶ αὐτῶν ἐξαναγκασμῶν καθίσταται παρῖνομος, μόνις ὡς ὁ ἄλλος ἐγκυλοποιῖται τὸν νόμον ὡς τοιαῦτον καὶ ὑποτάσσεται εἰς αὐτόν». Εἶνε ἀληθές ὅτι μετὰ ταῦτα, ὁ Fichte, προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα: «Ἦὼς πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ εἰλικρινῆς ὑποταγὴ τοῦ ἄλλου ἑπὶ τὸν κανόνα τοῦ δικαίου», νομίζει ὅτι «περιστρέφεται εἰ τὸς φαύλου κύκλου». Κατὰ τὴν γνώμην του δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀπὸ μέρους τοῦ ἄλλου «ἐκδήλωσις μετανοίας, ἡ ὑπόσχεσις του περὶ μελλούσης βελτιώσεως, ἡ ἐκουσία ὑποταγῆ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν». Διότι «δὲν ὑφίσταται κανεὶς βίσιμος λόγος νὰ παιτεύωμεν εἰς τὴν τιμότητα καὶ εἰλικρινειάν του ἢ πίστις») καὶ ἡ πεποιθήσις δὲν γεννῶνται ἐπὶ τῇ βάσει νόμου τινός». Καίτοι δυνατὸν νὰ εἶνε ὁρθὸν ὅτι δὲν

1) Ἐνθ. ἀν. σελ. 216. — 2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 1013. — 3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 116.

ὑπάρχη κανεὶς λόγος νὰ πιστεύσωμεν εἰς «τὴν εἰλικρίνειαν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἄλλου εἰς ἐπίπεδον ἀνωτέρας ὑπάρξεως», ἐρωτᾶται ὅμως ἐὰν δὲν εἶνε δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ τοιοῦτος λόγος ἔξω ἀπὸ τὸν ἐξαναγκασμὸν τοῦ δικαίου, καὶ ἐρωτᾶται πρὸ παντὸς ποία εἶνε ἡ στάσις τοῦ Fichte, τοῦ γράφοντος τὸ «φυσικὸν δίκαιον» τοῦ 1796, ἐναντι τῆς δημιουργίας τριαύτης τινὸς βάσεως.

Εἰς τοῦτο ἀπαντῶμεν ὅτι κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ δυνατοῦ αὐτῆς μὲ μέγιστην σαφήνειαν καὶ ἐμφαντικότητα. Πρῶτον ἀναφέρει εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον¹⁾ του τὰ ἐξῆς: «Τὸ λογικὸν ὄν δὲν δύναται νὰ θέσῃ ἑαυτὸ ὡς τοιοῦτον, ἂν δὲν κληθῇ νὰ ἐνεργῇ ἐλευθέρως... Ἄν ὅμως καλεῖται εἰς τοιούτην τινὰ ἐνέργειαν, τότε ἀπαραιτήτως εἶνε ἀνάγκη νὰ θέσῃ ἔκτος ἑαυτοῦ ἐν λογικὸν ὄν τὸ ὁποῖον νὰ εἶνε ἡ αἰτία τοῦ γεγονότος ἐκείνου... Τὸ πεπερασμένον²⁾ ὅμως λογικὸν ὄν δὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ καὶ ἄλλα πεπερασμένα λογικὰ ὄντα ἔκτος ἑαυτοῦ, χωρὶς νὰ θέσῃ τὸν ἑαυτὸν του ὡς εὐρισκόμενον μετ' αὐτῶν εἰς ὠρισμένην σχέσιν, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται «σχέσις δικαίου», ἡ σχέσις τῆς «πραγματικῆς ἀλληλεπίδρασεως,³⁾» ἀποτελοῦσα τὴν σχέσιν τοῦ «ἠθικοῦ κοινωνισμοῦ (ethischer Sozialismus) τοῦ Fichte.⁴⁾ Ἡ πρόσκλησις ὅμως πρὸς ἐλευθέραν αὐτενέργειαν⁵⁾ ἐπὶ τῆς ὁποίας οὕτω στηρίζεται ἡ σχέσις τοῦ δικαίου, λέγεται «ἀγωγὴ».⁶⁾ Ὅλα τὰ ἄτομα εἶνε ἀνάγκη διὰ τῆς ἀνατροφῆς νὰ γίνωσιν ἄνθρωποι, ἄλλως δὲν θὰ εἶνε ἄνθρωποι... Μόνον ἐλευθέρᾳ ἀλληλεπίδρασις δι' ἐννοιῶν καὶ συμφώνως πρὸς ἐννοίας συντελουμένη, μόνον ἡ δόσις καὶ ἡ λήψις γνώσεων, μόνον αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τῆς ἀνθρωπότητος... Ἡ ἐννοία⁷⁾ τῆς ἀτομικότητος εἶνε ἐννοία συσχετικὴ. Ταῦτα πάντα εἶνε εἰς ἕκα-

1) Ἐνθ. ἀν. σελ. 42)8.— 2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 45.— 3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 60.

4) Bruno Bauch, Fichte und unsere Zeit, «Erfurt 1920 σελ. 13., Paul W. Junker, Die Weltanschauung des Marxismus und Platons Staatsidee» Greifswald 1926 σελ. 68 ἐπ. Marianne Weber, Fichtes Sozialismus und sein Verhältnis zur Marxistischen Doktrin, Tübingen 1926, σελ. 28 ἐπ.

5) Grundlage des Naturrechts, σελ. 48/4.

6. Οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς λέγει ὁ G. A. Walz «Die Staatsidee des Rationalismus und der Romantik und die Staatsphilosophie Fichtes». Berlin 1928, σελ. 484, ὅτι δι' αὐτῶν προετοιμάζεται ἡ στροφὴ πρὸς τὸν κρατικὸν σοσιαλισμὸν.

7) Grundlage des Naturrechts ἔνθ. ἀν. σελ. 51.

στον λογικόν ὄν μόνον κατὰ τοσοῦτον δυνατῶς, καθόσον τοῦτο τίθεται συμπληρούμενον ὑπὸ ἄλλου τοιούτου . . . ».

Καὶ οὕτω βλέπομεν ὅτι παρὰ Fichte, ἤδη εἰς τὰ πρῶτα στάδια τῶν περὶ δικαίου θεωριῶν του, τίθεται τὸ δίκαιον, ὡς ἀλληλεπίδρασις, καὶ ἡ χρονικὴ αὐτοῦ διάρκειά εἰς ἑπαρκῆν πρὸς τὴν δυναμικὴν καὶ διαλεκτικὴν τῆς ἀγωγῆς, πρὸς τὸ « ἰνώτερον ἐπίπεδον ὑπάρξεως τοῦ λόγου ». "Οχι μόνον δὲ ἀποκαθιστῶνται ἑπαρκῆ τις μεταξὺ ἀμφοτέρων, ἀλλὰ καὶ τὸ δίκαιον θεμελιούται ῥητῶς ἐπὶ τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτηῆρος, τὸν ὁποῖον ἀπεργάζεται ἡ ἀγωγή. Καὶ ἰδίᾳ πραγματοποιεῖται τοῦτο ἐπὶ τοῦ πεδίου ἐκείνου τῆς διανοητικῆς τοῦ δικαίου, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ παρὰ Πλάτωνι κορυφούται ὁ παιδαγωγικὸς τοῦ δικαίου χαρακτηῆρ, καὶ τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὸ κατ' ἐξοχὴν πρόβλημα διὰ τὸν νεαρὸν Fichte: ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Μὲ πολλὴν ἔμφασιν δηλοῖ οὗτος¹⁾ ὅτι « τὸ δυνατὸν τῆς ὑπάρξεως σχέσεως δικαίου ἀπαιτεῖ ὡς ὄρον ἀμειβίαν πίστιν καὶ ἐμπιστοσύνην ».

Ἀμέσως ὁμοῦ κατόπιν διανοίγει ὁ Fichte τὸ βαθὺ χάσμα μεταξὺ φυσικοῦ δικαίου καὶ ἀναγκαστικοῦ νόμου, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ κλείσῃ ὁ Πλάτων, ἀσπαζόμενος ἐν τούτῳ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ἠθικότητος καὶ νομιμότητος, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκεν ὁ διδάσκαλός του Kant.) "Αληθῶς, δέχεται μὲν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται διὰ τῆς ἀνατροφῆς νὰ γίνῃ ἠθικός, « ἀρνεῖται ὁμοῦ ὅτι εἶνε φύσει ἠθικός ».) "Ἐνεκα τούτου ἀποκρούει τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ ζητεῖ τὸν « ἐξωτερικὸν κανόνα τοῦ δικαίου ».) "Ἐκείνο τὸ ὁποῖον εἰς τὸ φυσικὸν δίκαιον, ὡς τὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ λογικοῦ ὄντος, θὰ εἶχεν ἀποφασιστικὴν σημασίαν διὰ τὴν « δυνατότητα », τοῦτο ἀμφισβητεῖ ὁ Fichte ὅτι ἔχει σημασίαν διὰ τὸν ἀναγκαστικὸν νόμον καὶ τὴν ἀξίωσίν του πρὸς σταθερότητα καὶ διάρκειαν. "Ἐνῶ ὁ παλαιότερος Πλάτων εἶχεν ἤδη εὔρει, ἐν τῇ μεγαλειώδει συνθέσει τοῦ φυσικοῦ δικαίου μετὰ τοῦ ἀναγκαστικοῦ νόμου, τὸν συνδυασμὸν χρονικῆς

1) "Ἐνθ. ἀν. σελ. 143.

2) "Ἐνθ. ἀν. 144.

3) "Ἐνθ. ἀν. σελ. 152. "Ἡ ἰδέα αὕτη διατυπώθεται ἐντενότερον ἐν τῷ Machiavelli τοῦ Fichte, ἐκδ. Λειψίας 1918, σελ. 19 περὶ τῆς κικίας ἄλλων τῶν ἀνθρώπων.

4) Grundlage des Naturrechts σελ. 153.

διαρκείας καὶ δυναμικῆς ἐν τῷ δικαίῳ, καὶ εἶχεν εὖρει αὐτὸν ἐν τῇ ἀκαμάτῳ δράσει τῆς ἠθικῆς βουλήσεως εἰς καταστολὴν τῶν ταπεινῶν δομῶν, τοῦναντίον παρὰ τῷ νεαρῷ Fichte τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐν τῷ ἀναγκαστικῷ νόμῳ καὶ τῷ φυσικῷ δικαίῳ ἐνεργοῦν ὡς ἀτίθασσοι δυνάμεις ἐκ παραλλήλου ἢ καὶ ἐναντίον ἀλλήλων. Μόλις βραδύτερον εὗρεν ὁ Fichte—κατὰ τρόπον λίαν ἐπιβλητικὸν εἰς τοὺς Λόγους του πρὸς τὸ γερμανικὸν ἔθνος¹⁾—ὅπως καὶ ὁ Πλάτων,²⁾ τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν ἠθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διαπαιδαγώγησιν αὐτῆς, τὴν γερμανικὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν,³⁾ ὡς «λαϊκὴν ἀγωγὴν», τὴν πίστιν, ἣ ὁποία τοῦ ἐπέτρεψε νὰ δώσῃ εἰς τὴν δυναμικὴν τοῦ δικαίου δλόκληρον τὸ εἰς αὐτὴν ἀνήκον κῦρος. Ἀντιθέτως ὁ Πλάτων τῶν τελευταίων χρόνων δὲν ἐνέμεινε εἰς τὴν γνώμην δι' ἧς ἀνεγνώριζεν εἰς τὴν ἀγωγὴν παντοδυναμίαν ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν δικαίου καὶ πολιτείας, καὶ δι' ἧς ἐθεώρει τοὺς σκοποὺς τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὡς ἀσημάντους διὰ τὴν τοιαύτην ὑπαρξιν αὐτῶν.⁴⁾

IV

Τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον παρὰ Πλάτωνι καὶ Fichte.

Εἰς τὰς προσπαθείας των περὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας προσέκρουσαν ὁμοίως, τόσον ὁ Πλάτων ὅσον καὶ ὁ Fichte, ἐπὶ μιᾶς θεωρίας περὶ θεμελιώσεως τῶν δύο τούτων κοινωνικῶν θεσμῶν, θεωρία; ἣ ὁποία εἰς ἀμφοτέρων τὴν ἐποχὴν ἤσκει μεγάλην ἐπιροήν. Πρόκειται περὶ τῆς θεωρίας τοῦ

1) Πρβλ. πρὸς ταῦτα «Fichtes Erziehungslehre» ἐν Bergmann «Fichte» σελ. 218 ἐπ. καὶ Max Wundt «Joh. Gottlieb Fichte» Stuttgart, 1927 σελ. 191 ἐπ. ὡς καὶ Lassalle «Fichtes politisches Vermächtnis» ἐν «Ges. Reden, u. Schriften», τόμ. 6 σελ. 82 ἐπ.

2) Τὸν παραλληλισμὸν τοῦτον ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὁ E. Zeller «J. G. Fichte als Politiker» ἐν «Historische Zeitschrift» Τομ. 4, Μονάχον 1860, σελ. 82.

3) Julius Binder «Fichte und die Nation» ἐν «Logos» Τομ. 10 Tübingen 1922, σελ. 281 ἐπ.

4) Th. Gouperz «Griechische Denker» ἐνθ. ἀν. Τομ. 2 σελ. 370 ἐπ. 408 ἐπ.

κοινωνικοῦ συμβολαίου, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκομεν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον παραδεδομένην εἰς ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς σκέψεως τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῆς μορφῇ εἶνε θεωρία τοῦ δοθολογισμοῦ. Ὑποστηρικταὶ αὐτῆς εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰλαίτωνος ἦσαν οἱ σοφισταί,¹⁾ οἱ φορεῖς τοῦ «ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ»,²⁾ εἰς δὲ τὴν ἐποχὴν τοῦ Fichte ἦτο ὁ διαφωτισμὸς³⁾ καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσώ. Ἀκριβῶς ὅπως διὰ τὸν Ἰλαίωνα ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Σωκράτης, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν αὐτὴν τῆς ἐποχῆς του συνείδησιν ἦν καὶ οἱ σοφισταὶ καὶ ἐπιχειροῦντο τὰ αὐτὰ μὲ ἀκρίβειαν προβλήματα,⁴⁾ κατελάμβανεν ἔναντι αὐτῶν θέσιν μεσιζοντας, ἀλλὰ καὶ ὑπερνικητοῦ αὐτῶν, οὕτω καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Fichte Kant κατελάμβανεν ὁμοίαν θέσιν μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ τοῦ Ρουσσώ.⁵⁾ Καὶ οἱ δύο λοιπὸν σοφοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι, ἕξ ὁμοίας θέσεως ὁριζώμενοι, νὰ καθορίσωσι τὴν στάσιν των ἀπέναντι τῆς θεωρίας αὐτῆς. Καὶ οἱ δύο, κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην, ἤδη εἰς τὰ προγενέστερα αὐτῶν ἔργα ἐπλησίαζον ἀλλήλους κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος εἶνε χαρακτηριστικὸς τῆς δυναμικῆς καὶ διαλεκτικῆς περὶ δικαίου ἀντιλήψεως αὐτῶν. Ἀμφότεροι οὔτε ἀπεριορίστως ἀπέκρουσαν οὔτε ἀπολύτως παρεδέχθησαν τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ κοινωνικοῦ συναλλείγματος, οὔτε ἀπέβιαλον τελείως τὸν δοθολογισμὸν ἕκ τῆς περὶ πολιτείας καὶ δικαίου θεωρίας, οὔτε ὑπέβιαλαν αὐτὴν ἔντελῶς εἰς αὐτάν. Πιστεύθησαν ὅτι τὸ πεδίον τοῦτο τῆς μαθήσεως δὲν δύναται νὰ στερηθῇ ἔντελῶς οὔτε τοῦ λογικοῦ οὔτε τοῦ ἀλογικοῦ στοιχείου, ὅτι καὶ τὰ δύο ταῦτα ἔχουν θέσιν ἐν αὐτῷ, ὅτι ἔδῳ πρόκειται νὰ καθορισθῇ ἡ θέσις ἔναντι ἐνὸς ἐκά-

1) Georg Jellinek «Allgemeine Staatslehre» 2. Aufl. Berlin 1914, σελ. 210 ἔπ. Ludwig Waldecker «Allgemeine Staatslehre», Berlin 1927, σελ. 888 ἔπ.

2) Windelband «Geschichte der Philosophie» 6. Aufl. Tübingen 1912, σελ. 56.

3) Ἰσθλ. Kant «Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?» ἐν Werke Tom. 4 σελ. 167 ὡς καὶ Hegemann «Fichte...» 5. Aufl. σελ. 83 ἔπ. «Die Kritik des Aufklärungszeitalters».

4) Windelband «Geschichte der Philosophie» σελ. 57, 63.

5) Georges Gurvitch «Kant und Fichte als Rousseau-Interpreten» ἐν «Kantstudien» Tom. 27, Berlin 1922, σελ. 138 ἔπ.

στου ἐξ αὐτῶν καὶ ἐν τέλει νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ σύνθεσις ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὸς προσπαθείας του τὰς σχετικὸς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας, ἀναχωρεῖ, ὅπως εἶδομεν, ὁ Πλάτων ἀπὸ τοῦ νόμου ἢ διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν πολιτειολογικῶς, ἀπὸ τὸ πολίτευμα. Ἀλλὰ τὸ πολίτευμα, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Πλάτωνος, δὲν εἶνε καθόλου ταυτόσημον πρὸς τὸν καταστατικὸν χάρτην, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἔγγραφον ἐκείνην διατύπωσιν περὶ τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ ἀφορισμοῦ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν ὑφισταμένων ἐκ παραλλήλου καὶ ἔναντι ἀλλήλων. Ὁ Πλάτων μεταχειρίζεται τὴν ἔκφρασιν: πολίτευμα ὡς ταυτόσημον πρὸς: τὸ κοινὸν τῆς πόλεως, σύμπασαν τὴν πόλιν, τὴν πόλιν εἶναι,¹⁾ ὅπερ «ἐγέννησε» τὸν πολίτην, ἐπειδὴ κατέστησε δυνατὸν τὸν γάμον μετὰ τῶν γονέων του, ὅπερ ἐκανόνισε «τροφὴν καὶ παιδείαν ἐν ἧ καὶ σὺ ἐπαιδευθῆς καὶ ἀνέδειξεν αὐτὸν ἔκγονον καὶ δοῦλον, τὸ ὁποῖον μεμίσαν, λέξιν εἶνε ἡ πατρίς,²⁾ τὸ τιμιώτερον καὶ σεμνότερον, ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρᾳ, τῶν προγόνων, εἰς τρόπον ὥστε ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ πανταχοῦ ποιητὸν ἂ ἂν κελσύῃ ἡ πόλις.³⁾ Ἄλλως σημαίνει διὰ τε γεννηταῖς ἡμῖν οὐ πείθεται καὶ διὰ τροφεῦσι...⁴⁾

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Πλάτωνος ἐκδηλοῦσι τὴν ἀρχαίαν ἰδέαν τῆς πόλεως,⁵⁾ δυνάμει τῆς ὁποίας «εἰς τὴν καλὴν ἐκείνην ἐποχὴν πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ὑπῆρχε ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἕλληνοσ ἀνεφέρετο εἰς τὴν πόλιν» καὶ ἡ πόλις «ἦτο τὸ ὑψηλότερον καὶ ἡ ἀληθῆς θρησκεία τῶν ἐλλήνων». ⁶⁾ Ὡς «πολίτευμα» ἀποτελεῖ αὕτη τὴν ἀνωτέραν ἀντικειμενικότητα, ἡ ὁποία διευθύνει πᾶσαν καθ' ἕκαστον ὑπαρξιν καὶ βούλησιν καὶ... θέλει νὰ εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ συνόλου.⁷⁾ Ἐν συμφωνίᾳ καὶ πρὸς τὴν κυριαρχοῦσαν ἀποψιν διττὴν θεωρεῖ ὁ Πλάτων τὴν σπου-

1) Harder «Platon Kriton» σελ. 27. Πρὸβλ. ἐπίσης Anderhub «Platons Politeia...» σελ. 100/1, 185, κατὰ τὸν ὁποῖον Πολιτεία σημαίνει πολίτευμα καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶνε πολὺ περιεκτικὴ ἐννοία.

2) Harder «Platon Kriton» ἐνθ. ἀν. σελ. 29.

3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 81.

4) Ἐνθ. ἀν. σελ. 88.

5) Windelband «Platon» ἐνθ. ἀν. σελ. 148.

6) Jakob Burckhardt «Griechische Kulturgeschichte» 6 ἔκδ. Berlin, Stuttgart, ἄνευ χρονολογίας, Τομ. I, σελ. 85, 89.

7) Ἐνθ. ἀν. σελ. 86/7.

δαιότητα τῆς πόλεως. Πρῶτον ὡς γενεσιουργὸς αἰτία τοῦ πολίτου εἶνε αὕτη ἢ βίαις μιᾶς κοινωνίας ζωῆς, εἶνε ὡς πατρὶς ἢ κοιτῆς καὶ ἢ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου.¹⁾ Κατόπιν, καὶ πρὸ παντός, ὡς παιδαγωγὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκδηλώνει πρὸς αὐτὸν πλήρως τὸ δυναμικὸν αὐτῆς στοιχεῖον. Ὁ Πλάτων ἐμφανίζει αὐτὴν ὡς τὴν ἔκφρασιν μιᾶς «γενικῆς βουλήσεως· μεγίστης ἐνεργείας καὶ δυναμικότητος» συγχρόνως δὲ καὶ ἱκανὴν νὰ ὠθήσῃ ἰσχυρότατα τὸ ἄτομον πρὸς τὰ ἔμπροσ «ὡς καὶ νὰ διαμορφώσῃ τῆς ἀτομικᾶς δυνάμεις . . . ἂν πλήρως συμφωνίᾳ πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον . . . ».²⁾ Ἴπὺν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι σοφοί, πρὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ συγχρόνως μὲ αὐτὸν, ἀνέφερον πρὸς τῆς δυνάμεως τῆς πόλεως ἢ ἂν αὐτῇ ἀντελήφθησαν, εὐρίσκει παρ' αὐτῶ ἀπήχησιν καὶ ἐπιβεβαιούται ὑπ' αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ καὶ σήμερον ἂν τῇ γερμανικῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας χαρακτηρίζεται τὸ πολίτευμα³⁾ ὡς ἡ ἔννομος κατῴστασις τῆς ζωῆς, ἂν τῇ ἀποία ἡ πολιτεία εὐρίσκει τὴν πραγματικότητά της, τοιαύτη «τὴν προῆδον τῆς ὀλοκληρωσεφῆς της», ὅπου «ἡ ἔννοια τῆς προῆδου ταύτης εἶνε ἡ διαρκῶς ἐκ νέου ἀποκατάστασις τῆς ὀλοκληρωμένης ζωῆς τῆς πολιτείας», εἶνε φανερόν ὅτι αἱ ἀπόψεις αὗται ἐνθυμίζουσιν πλατωνικὰς ἰδέας καὶ πλατωνικὴν βούλησιν. Κατ' αὐτὰς ἡ πόλις καὶ τὸ πολίτευμα δὲν εἶνε κατὰ τὸ ὅποιον νὰ πρέπει νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τὸν λαόν καὶ νὰ θεωρηθῇ κωχωρισμένως, ἀλλ' ἀποτελοῦν τὴν μορφὴν τοῦ λαοῦ, αὐτὸν τοῦτον τὸν διαμορφωθέντα λαόν. Ὁ Πλάτων εἶνε ὁ ἰδρυτὴς τῆς ὀργανικῆς θεωρίας.⁴⁾

Ὁ Πλάτων ὁμῶς δὲν ἠρκέσθη νὰ παραλάβῃ ἀπλῶς, διὰ τὴν θεωρίαν του, τὴν τόσον χαρακτηριστικὴν διὰ τὴν ἀθηναϊκὴν σκέψιν ἰδέαν τῆς πόλεως, ἀλλὰ, τοῖναντίον, προσέθεσεν εἰς αὐτήν, ὡς δευτέ-

1) Ἐνθ. ἀν. σελ. 82.

2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 81, 88. Τὸ ὅποιον σημαίνει ἀπλοῦσταται τὴν «προκαθορισμένην ἁρμονίαν μεταξὺ τοῦ καλῶς ἐννοημένου καὶ ἑκαστοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ τοῦ συνόλου» καὶ ὅχι ἓνα μονομερῆ συνειδησιασμὸν (R. v. Pöhlmann «Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt» 2 ἔκδ. München 1912, Τομ. 2 σελ. 112).

3) Rudolf Smend «Verfassung und Verfassungsrecht» München-Leipzig 1928, σελ. 78.

4) Gompertz «Griechische Denker» Ἐνθ. ἀν. Τομ. 2 σελ. 858.

ραν θεμελιώδη ἰδέαν,¹⁾ τὴν ἰδέαν τῶν σοφιστῶν περὶ τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος καὶ συνηρομολόγησε τὰ δύο ταῦτα δεδομένα ὡς στοιχεῖα ἐνὸς περιεκτικωτέρου ὄλου. Τὴν συζήτησίν του ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ συμβολαίου²⁾ ἀρχίζει ὁ Πλάτων ὡς ἑξῆς· διὰ τοῦ στόματος τοῦ Σωκράτους χαρακτηρίζει τὴν κρίσιν, τὴν ὁποῖαν ἐξέφεραν οἱ νόμοι ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Σωκράτους ὡς σφαλερὰν καὶ συνεπῶς μὴ σοβαράν. Εἰς ταῦτα ἀπαντοῦν οἱ νόμοι:³⁾ «ὦ Σώκρατες, ἦ καὶ ταῦτα ὁμολόγητα ἡμῖν τε καὶ σοί, ἢ ἐμμενεῖν ταῖς δίκαις, αἷς ἂν ἡ πόλις δικάζῃ;» Εὐθὺς ἀμέσως ἐκ τῶν εἰσαγωγικῶν τούτων λέξεων γίνεται καταφανὴς ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς ἡ ἰδιάζουσα φύσις τῆς ἐντελῶς μὴ-δημοκρατικῆς καὶ ἀντιδημοκρατικῆς⁴⁾ ἀπόψεως τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος. Δι' αὐτὸν τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα δὲν εἶνε μία συμφωνία μεταξὺ ἀνθρώπων, εἴτε οὔτοι ἀποτελοῦν μίαν τάξιν ἴσων πολιτῶν εἴτε κατατάσσονται ἀνίσως εἰς πολίτας καὶ κυριάρχους· ἀλλὰ μᾶλλον πρόκειται περὶ συμφωνίας αὐτῆς τῆς πόλεως μετὰ τῶν καθ' ἕκαστον πολιτῶν, ἐν τῇ ὁποῖα συμφωνία ῥητῶς διακρίνονται οἱ νόμοι, ὡς δρωῦντες ἐν τῷ δικαίῳ, ἀπὸ τὰς πράξεις τῶν ἐφαρμοζόντων αὐτοὺς ἀνθρώπων.⁵⁾ Τὸ τοιοῦτον σημαίνει ὅτι τὸ συμβόλαιον τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ μίαν πράξιν, τῆς ὁποίας ἡ ἐκτέλεσις ἀπόκειται εἰς τὴν ἀπεριόριστον διακριτικὴν ἐλευθερίαν ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ὁποίας ἄγεται ἐκ λόγων σκοπιμότητος, τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας νὰ σημαίνῃ δι' αὐτὸν μίαν στάθμισιν μεταξὺ δοῦναι καὶ λαβεῖν, μὲ ἀποτέλεσμα μίαν ὑπεροχὴν τοῦ λαβεῖν, ἄρα ἓνα πλεονέκτημα, δὲν ἀποτελεῖ μίαν πράξιν, ἐν τῇ ὁποῖα λαμβάνεται ἀπόφασις περὶ τοῦ εἶναι ἢ μὴ-εἶναι τῆς πολιτείας καὶ τὸ εἶναι.

1) Theod. Gomperz «Griechische Denker» ἐνθ. ἀν. Τομ. 2 σελ. 358.

2) Τὰ χωρία τῆς «Πολιτείας», τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Egon Weiss «Platons Rechtsphilosophie in ihren Beziehungen zur Gegenwart» ἐν Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie» Τομ. XX σελ. 359 ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος (ἐνθ. ἀν. σελ. 6/7, 49) ἔχουν μικροτέρα βασικὴν σπουδαιότητα.

3) Harder «Platos Kriton» σελ. 29.

4) Gomperz «Griechische Denker» ἐνθ. ἀν. Τομ. 2, σελ. 393 ἐπ. R. V. Pöhlmann «Geschichte der sozialen Fragen...» Τομ. 2, σελ. 102 ἐπ.

5) Harder «Platos Kriton» ἐνθ. ἀν. σελ. 39.

τοῦτο ἀνατίθεται εἰς τὴν ἐλευθέρην ἀπόφασιν ἑνὸς ἐκαστοῦ ἐκ τῶν ἀνθρώπων. Ὅχι, τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα προϋποθέτει ἤδη ὡς ὑφισταμένην τὴν πόλιν καὶ μόνον ἐντὸς τῆς ὑφισταμένης ταύτης καταστάσεως, καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς ὑπεράνω τῶν ἀνθρώπων, εἶνε τοῦτο κατ' ἀρχὴν δυνατὸν.

Τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα παρὰ Πλάτωνι προϋποθέτει ἰδίᾳ τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν ἰσχὺν ὄλων τῶν αἰσθηματικῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι συνδέουσι τὸν Ἕλληνα πολίτην πρὸς τὴν πόλιν του καὶ κατατάσσουσι αὐτὸν ὡς μέλος τῆς. Ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο δι' αὐτὸν παρὰ ἢ λογικὴ διαμύησης τῶν ὑπαρχόντων ἀλογικῶν ἀξιῶν τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας περὶ πόλεως. Τὸ ἀλογικὸν περιεχόμενον ταύτης προσλαμβάνει τὴν μορφήν του διὰ τοῦ λόγου τοῦ συναλλάγματος, ἢ δὲ λογικὴ αὕτη μορφή καθίσταται ἰκανὴ ὥπως περιλάβῃ ἕν ἀλογικὸν περιεχόμενον. Ἰσχύει περὶ τῆς δυναμικῆς καὶ διαλεκτικῆς διατάσεως μεταξὺ λογικῆς μορφῆς καὶ ἀλογικοῦ περιεχομένου, τὴν ὁποῖαν εἰσάγει οὕτω ὁ Πλάτων εἰς τὴν ἰδέαν περὶ δικαίου καὶ πολιτείας. Ὅλη ἡ δύναμις καὶ ἡ εὐρύτης τῆς δυναμικῆς διατάσεως εἰς τὴν ὁποῖαν ἔδωκε μορφήν κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐννοιῶν του γενικῶς, εὗρισκει τὴν μεγίστην αὐτῆς ἐντασιν εἰς τὴν ἐννοίαν ταύτην· διότι τὴν περιλαμβάνει εἰς τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα μορφῆς καὶ περιεχομένου, καὶ φαίνεται ὡς νὰ ἦσαν ἐντελῶς ἑτερογενεῖς αἱ θεμελιώδεις ἐκείναι ἀπ' ἡμῶν ἀπὸ τῶν ὁποῖας ὁ Πλάτων ἀντλεῖ τὰ στοιχεῖα του μορφῆς καὶ περιεχομένου. Ὁ Πλάτων ὅμως κατορθώνει, ἐκ τῶν ἑτερογενῶν τούτων στοιχείων, νὰ διαπλάσῃ τὴν σύνθεσιν μιᾶς ζώσης ἐνότητος πλήρους ζωικότητος. Εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην τὸ συναλλαγματικὸν στοιχεῖον δὲν εἶνε προῖξις, ἀλλ' ἡ μορφή τῆς ἐκδηλώσεως διαρκῶν ψυχικῶν καὶ ἠθικῶν «παιθημάτων» καὶ ἐνεργειῶν, τὰ ὁποῖα καὶ ἔδω δὲν εἶνε πάλιν παρὰ ἢ ἀκρίματος ἐνέργεια τῆς ἠθικῆς βουλήσεως πρὸς καταστολὴν τῶν ταπεινῶν ἐγωϊστικῶν ὀρμῶν.

Ἡ ἀποψις αὕτη περὶ τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος ἀναπτύσσεται περισσότερο εἰς τὰς καθ' ἑκαστον ἀναλύσεις τοῦ Πλάτωνος. Εἰς τὸ ἐρώτημα τῶν νόμων δίδει ὁ Σωκράτης, ὁ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπος, ὁ ἕτερος συμβαλλόμενος τοῦ συμφώνου τούτου, κατηγορηματικὴν ἀρνητικὴν

ἀπάντησιν : 1) «ἄρ' ἐξ ἴσου οἶει εἶναι σοὶ τὸ δίκαιον καὶ ἡμῖν καὶ ἄτ' ἂν ἡμεῖς σὲ ἐπιχειρῶμεν ποιεῖν καὶ σοὶ ταῦτα ἀντιποιεῖν εἴοι δίκαιον εἶναι . . . ; πρὸς δὲ τὴν πατρίδα ἄρα καὶ τοὺς νόμους ἔξεσταί σοι ὥστε εἰάν σὲ ἐπιχειρῶμεν ἡμεῖς ἀπολλύναι δίκαιον ἡγούμενοι εἶναι, καὶ σὺ δι' ἡμᾶς τοὺς νόμους καὶ τὴν πατρίδα καθ' ὅσον δύνασαι ἐπιχειρήσεις ἀνταπολλύναι. . .!» Ὁχι, «καὶ σέβασθαι δεῖ καὶ μᾶλλον πατρίδα χαλεπαίνουσαν ἢ πατέρα . . . ποιεῖν ἢ ἂν κελεύῃ, εἴαν τε τύπτεσθαι, εἴαν τε δεῖσθαι, εἴαν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ». Ἡ ἀπάντησις ὅμως αὕτη δὲν εὐρίσκειται, κατὰ τὴν περὶ τῆς Πλάτωνος, εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα, ἀλλ' εἶνε συνέπεια τῆς ἀρχῆς τοῦ περὶ παροχῆς καὶ ἀντιπαροχῆς. Καθόσον—ὅποια θαυμασία ἰδέα!—ἡ παροχὴ τῆς πατρίδος εἶνε προκαταβολικὴ παροχὴ καὶ τόσον περιεκτικὴ, ὥστε δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξισωθῇ, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ ὑπερακοντισθῇ, καὶ ἀπὸ τὴν μεγίστην ἀντιπαροχὴν τοῦ πολίτου. «Ἡμεῖς γάρ», δηλοῦν οἱ νόμοι, 2) «οἱ γεννήσαντες, ἐκθρέψαντες, παιδεύσαντες μεταδόντες ἅπαντων ὧν οἱοί τ' ἡμεν καλῶν σοι». Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη προσθέτει ἡ πατρίς εἰς τὴν ἐκ τοῦ συμφώνου παροχὴν τῆς : «Ἀθηναίων τῶ βουλομένῳ . . .» λέγει 3) «ὅ ἂν μὴ ἀρέσκωμεν ἡμεῖς ἔξεῖναι λαβόντα τὰ αὐτοῦ ἀπιέναι ὅποι ἂν βούληται». Ὅστις ὅμως παραμείνη, ὀφείλει «ὁμολογηκέναι ἔργῳ ἡμῖν ἢ ἂν ἡμεῖς κελεύωμεν ποιήσειν ταῦτα». Μάλιστα καὶ μίαν τελευταίαν παροχὴν προτείνει ἡ πατρίς εἰς τὸν ἕτερον συμβαλλόμενόν τῆς, τουτέστι τὸ δικαίωμα «πέπειθειν ἡμᾶς». 4) Ἄλλως ἀπαιτεῖ ὑπακοὴν συμφώνως πρὸς «τάς συνθήκας καὶ τὰς ὁμολογίας». 5) Ὑπὸ τοῦ συμφώνου ἔχει συνεπῶς ἀπο-

1) Ἐνθ. ἀν. σελ. 29, 31.

2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 31.— 3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 31/3.

4) Ἐνθ. ἀν. σελ. 33. Ἐνδιαφέρουσα εἶνε ἡ ἀναφορὰ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὰ ἐλαττώματα τῆς βουλήσεως λόγῳ βίας, πλάνης, ἐλλείψεως χρόνου πρὸς ἀπόφασιν, καὶ εἰς τὸ κῆρος τῆς συμφωνίας, διότι τὰ ἐλαττώματα ταῦτα θὰ ἠμπόδιζον τὴν σύμπτωσιν τῆς βουλήσεως διὰ νὰ κλείσῃ ἡ συμφωνία (Ἐνθ. ἀν. σελ. 35) καὶ τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ γερμανικοῦ Reichsgericht ὅσον ἀφορᾷ τὸν μὴ σπουδαῖον χαρακτήρα τῶν ἐλαττωμάτων τούτων ἐπὶ ὀρισμένον καταστατικῶν πράξεων («Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen». Τόμ. 124. Berlin-Leipzig 1929, σελ. 237).

5) Harder «Platons Kriton» σελ. 35.

κλεισθῆ ἄπο μέρους τῆς Πολιτείας ἀδικία ὅσον καὶ τὸ δικαίωμα ἀντιστάσεως τοῦ πολίτου.

Ὅταν ὁ Πλάτων παρέλαβε τὴν ἀ-λογικὴν ἰδέαν τῆς πόλεως καὶ τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν περὶ συμβολαίου, διὰ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτὰς εἰς τὴν ἐννοιαν αὐτοῦ περὶ πολιτείας καὶ δικαίου, ὑπῆρχον τὰ δύο ταῦτα ἐννοιολογικὰ στοιχεῖα εἰς τὸν περιβάλλοντα αὐτὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ὡς στοιχεῖα δύο διαφόρων καὶ μάλιστα ἀντιθέτων πρὸς ἀλλήλας δοξασιῶν. Ὁ σκοπὸς, τὸν ὁποῖον ἔθεσεν ὁ Πλάτων κατὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην διὰ τὸ πνεῦμα στιγμῆν, ἦτο τὴν πραγματοποιήσασθαι τὴν σύνθεσιν μιᾶς δυναμικῆς ἐνότητος τῶν δύο ταύτων ἐτερογενῶν στοιχείων. Ἀκριβῶς ἀντίθετος, ἂν σέβασαι πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐννοίας δικαίου καὶ πολιτείας, ἦτο ἡ θέσις ἀνώπιον τῆς ὁποίας εὐρέθη ὁ νεαρὸς Fichte καὶ ὁ σκοπὸς ὃν ἐπεδίωκε. Ἡ μὲν περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ἀποψις ἔναντι τῆς ὁποίας εἶχε τὴν κανονίσασθαι τὴν θέσιν τοῦ ἦτο ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συναλλιάγματος τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ δὴ ὑπὸ τὴν μορφήν ὑπὸ τὴν ὁποίαν τὴν παρέλαβε ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του Kant καὶ διὰ μέσου αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ἰακώβον Ρουσσώ.¹⁾ Ἄδεν πρόκειται βεβαίως τὴν ἀμφισβητήσωμεν ὅτι ἡ περὶ συμβολαίου θεωρία, ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ἐν τῇ σκέψει τῶν ἀνδρῶν ταύτων, περιεῖχε, παρὰ τὸν κυριαρχοῦντα ὀρθολογικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, καὶ ἀ-λογικὰ στοιχεῖα.²⁾ Ταῦναντίον θέλομεν τὴν σημειώσωμεν τὸν ἀλογικὸν χαρακτήρα τῆς *volonté générale* τὴν ὁποίαν ὁ Ρουσσώ παραδέχεται παρὰ τὴν *volonté de tous*.³⁾ Ἐκεῖνο ὅμοις τὸ ὁποῖον συμβαίνει εἰς τὸ ἀλογικὸν στοιχεῖον τοῦ Ρουσσώ καὶ πολὺ περισσότερον εἰς τὸ τοῦ Kant⁴⁾ εἶνε, ὅτι πλησίον εἰς

1) Ernst Bergmann, Fichte's Eth. ἀν. σελ. 44 ἔπ. Willy Kubitz, Studien zur Entwicklungsgeschichte der Fichteschen Wissenschaftslehre aus der Kantischen Philosophie ἀν. Kantstudien. Tom. VI, Berlin 1901, σελ. 129, ἔπ. 149 ἔπ.

2) Πρὸ πάντων Franz Haymann, Weltbürgertum und Vaterlandsliebe in der Staatslehre Rousseaus im Fichte, Berlin 1924 σελ. 16 ἔπ.

3) Rousseau, der Gesellschaftsvertrag I, Hftl. 6, 7, καὶ 8 κερ. Leipzig, o. J. σελ. 1*, 21, 22. Gurvitch, Kant u. Fichte als Rousseau Interpreten ἔνθ. ἀν. σελ. 148. 159, ἔπ.

4) Ὁ Kant ἐν τῇ Ἐπιπέσει τῶν Ἰδεῶν ἐν Werke Berlin 1922 τομ. 7, σελ. 125 ἔπ. ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἀπομακρῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας.

τὸ ὀρθολογικὸν στοιχεῖον τῆς ἰδέας τοῦ συμβολαίου, δὲν ἀποκτᾶ καμμίαν σπουδαιότητα, οὔτε συμφώνως πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῷ φύσιν, οὔτε ἀκόμη ὀλιγώτερον ὡς ἐκ τῆς ἀντιθέσεώς του πρὸς ἐκεῖνο. Ὁλόκληρον τὸ ἐνδιαφέρον συγκεντρῶται εἰς τὸ συμβόλαιον καὶ τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸ μέρη καὶ μόνον τοιαῦτα μέρη αὐτοῦ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν.

Ἐδῶ πλέον γίνεται καταφανῆς ὁλόκληρος ἡ ἰδιάζουσα σπουδαιότης καὶ τὸ κῦρος τῆς ἐννοίας περὶ δικαίου καὶ πολιτείας τοῦ νεαροῦ Fichte. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤδη πρόκειται νὰ πραγματοποιήσῃ εἶνε ἡ ἀνάλυσις τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ συμβολαίου, ὁ χωρισμὸς ἐν αὐτῷ περιεχομένου καὶ μορφῆς καὶ ἡ φανέρωσις τῆς σκέψεως τῆς κοινῆς βουλήσεως καὶ τῆς κοινότητος ὡς ἀποτελούσης τὸ ἰδιάζον τούτου περιεχόμενον. Ὁ Fichte διακηρύττει ὅτι «ἔργον¹⁾ τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου καὶ ... ὁλοκλήρου τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, εἶνε νὰ ἀνεύρῃ μίαν βούλησιν ἡ ὁποία εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ εἶνε ἄλλο τι παρὰ ἡ κοινὴ βούλησις» ἢ «ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἰδιωτικὴ καὶ ἡ κοινὴ βούλησις νὰ εἶνε συνθετικῶς ἠνωμένοι», «ἡ ὁποία νὰ θέλῃ τὴν ἀσφάλειαν τῶν δικαίων τῶν ἄλλων καθ' ὃν τρόπον θέλει καὶ ἑαυτήν». Τὸ πρόβλημα ὁμοῦς τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Fichte,²⁾ πρόκειται νὰ λυθῇ κατόπιν «διὰ τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας, εἶνε νὰ πραγματοποιηθῇ μία ἐξουσία διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐπιβάλλεται καὶ διὰ τῆς βίας, μεταξὺ προσώπων τὰ ὁποῖα ζῶσι πλησίον ἀλλήλων, τὸ δίκαιον ἢ ἐκεῖνο ὁπερ ἀναγκαίως ὅλοι θέλουν ... τουτέστιν ἡ κρατικὴ ἐξουσία.»³⁾ «Πῶς⁴⁾ ὁμοῦς δημιουργεῖται ἡ δύναμις αὕτη; Ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν δὲν εὑρίσκεται ἀμέσως ἐν τῇ φύσει, δὲν εἶνε μηχανικὴ τῆς δύναμις, ἀλλὰ δύναμις ἐξαρτωμένη ἀπὸ μίαν θέλησιν». Εἶνε «ἀνθρωπίνη δύναμις ἡ ὁποία ἐναποτίθεται εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς τρίτου.»⁵⁾ Καὶ μάλιστα εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ἐναποτίθεται εἰς τὰς χεῖρας ταύτας ἡ δύναμις πλειόνων ἐλευθέρων ὄντων⁶⁾ διότι πρέπει νὰ εἶνε ὑπερτέρα δύναμις, τίποτε δὲ δὲν εἶναι ὑπέρτερον κατὰ δύναμιν τοῦ ἐνὸς ἂν μὴ οἱ

1) «Grundlage des Naturrechts, ἐνθ. ἀν. σελ. 155/6. 2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 154. 3) Ἐνθ. ἀν. σελ. 157. 4) Ἐνθ. ἀν. σελ. 109. 5) Ἐνθ. ἀν. σελ. 105. 6) Ἐνθ. ἀν. σελ. 110.

πλείονες τοῦ ἐνός. Καὶ οὕτω ἡ κοινότης μετατρέπεται εἰς «ὀργανωμένον προϊόν τῆς φύσεως».¹⁾

Αὕτη ἡ κοινωνία, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖ τὴν κοινὴν βούλησιν ὀφείλει ἀναμφισβητήτως νὰ σημαίνῃ καὶ κάτι ὑπέροτερον, ἀντικειμενικόν, τὸ ὁποῖον νὰ κυβερνᾷ τὰς καθ' ἑκάστον ὑπάρξεις, μίαν γενικὴν βούλησιν ὑπεριέρας ἰκανότητος πρὸς δράσιν, ἡ ὁποία νὰ ὠθῆ τὸ ἄτομον πρὸς τὰ ἔμπρός. Μολαταῦτα δὲν σκεπτόμεθα καθόλου νὰ ταυτίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνίας τοῦ Fichte, τοῦ ἔτους 1796 μὲ τὸ κατ' ἰδέαν ἠθικὸν περιεχόμενον τῆς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος παραδεδεδεγμένης ἰδέας τῆς πόλεως.²⁾ Ὁ Fichte, ἐπὶ παραδείγματι, ἀποδίδει, ἐν τῇ ἐννοιολογικῇ διαμορφώσει, μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπαιτουμένη σύνθεσις μεταξὺ ἀτομικῆς καὶ κοινῆς βουλήσεως ὑποστηρίζεται καὶ ἀσφαλιζέται λογικῶς ὑπὸ τοῦ «ἀτομικοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἐγωῖσμοῦ» τῆς «καθ' ἑκάστον βουλήσεως».³⁾ Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἤδη ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἀπαιτεῖ τὴν «ἐλευθερίαν» καὶ τὸν «αὐτοπροσδιορισμὸν» ὡς θεμέλιον ὄλων τῶν ἐννόμων σχέσεων ἰδίᾳ τῆς κοινωνίας.⁴⁾ Ἡ ἐλευθερία ὅμως αὕτη δὲν εἶνε εἰσέτι ἡ πλήρης ἠθικὴ ἐλευθερία τῶν μετέπειτα χρόνων, ἀλλὰ ἀποτελεῖται ἐν μεγάλῳ μέτρῳ ἀπὸ στοιχεῖα ψυχολογικῆς αὐθαιρέτου ἐλευθερίας. Πρωτίστως λοιπὸν διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ παροχὴ τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ κοινωνία ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον δὲν εἶνε ἀπεριόριστος, ὅπως ἡ πλήρης ἀφοσίωσις εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ ὑφίσταται ἀπολύτως λογικοὺς περιορισμούς.⁵⁾ «Ἐκάστος συμβάλλει εἰς τὸ σῶμα τῆς ἀμύνης· δίδει τὴν ψῆφον του διὰ τὸν διορισμὸν τῶν ἀρχόντων, διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἐγγύησιν τοῦ πολιτεύματος· δίδει τὴν καθωρισμένην του συμβολὴν εἰς δυνάμεις, ὑπηρεσίας, προϊόντα. . . ἀλλὰ δὲν δίδει ἐντελῶς τὸν ἑαυτὸν του καὶ ὅτι τοῦ ἀνήκει».

Ἡ ἔννοια ὅμως αὕτη τῆς κοινωνίας εὗρεται πάντως παρὰ

1) Ἐνθ. ἀν. σελ. 212. Max Wundt, «Johann Gottlieb Fichte» ἐνθ. ἀν. σελ. 174 ἐπ.

2) Περὶ τοῦ ὅτι ὁ Fichte παρέλαβε πολιτειακὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος πρὸβλ. Ed. Zeller «Der Platonische Staat» σελ. 124.

3) «Grundlage des Naturrechts» σελ. 156.

4) Ἐνθ. ἀν. σελ. 156. 5) Ἐνθ. ἀν. σελ. 209.

Fichte μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν μιᾶς σειρᾶς ἐξελίξεως,¹⁾ ἢ ὁποία μετὰ ἱκανοὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας καὶ μεταβυλὰς τοῦ περιβάλλοντος, ᾧδήγησεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐννοίας τῆς πατρίδος καὶ εἰς τὴν σημαντικὴν συνέργειαν πρὸς δημιουργίαν ταύτης χάριν ὁλοκλήρου τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Ἡ ἐννοία ὅμως αὕτη τῆς πατρίδος δὲν εὑρίσκεται μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σειρᾶς ταύτης, ἀλλ' ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καὶ τὴν βασικὴν καὶ θεμελιώδη αὐτῆς σκέψιν.²⁾ Τὸ τοιοῦτον βεβαίως πραγματοποιεῖται ὀλιγώτερον διὰ τοῦ ἰδεολογικοῦ περιεχομένου αὐτῆς παρ' ὅσον διὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῆς θέσεως ἐντὸς τοῦ συστήματος, τουτέστι διὰ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ συμβολαίου. Ἐφ' ὅσον δὲ διακηρύσσεται ὅτι τὸ κυριώτερον μέλημα τῆς ὅλης «φιλοσοφίας τοῦ δικαίου» εἶνε ἡ διαμόρφωσις τῆς κοινωνίας, οὐδόλως ἀποκλείεται ἐκ τοῦ πεδίου τούτου ἐρεῦνης ἢ μελέτης τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος ἢ, ὅπως ζωηρότερον λέγει ὁ Fichte, «τοῦ μεταξὺ τῶν πολιτῶν συναλλάγματος»,³⁾ ἀλλὰ ἀναμφισβητήτως κατέχει θέσιν καὶ λειτουργίαν ἐν τῷ πεδίῳ αὐτῷ. Ἀμφότεραι ὅμως αὗται αἱ θεωρίαι ὑφίστανται βαθεῖαν ἀλλοίωσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀποψιν τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ρουσσώ.⁴⁾ Ἐνῶ ἐκεῖ τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα κατέχει τὸ κεντρικὸν σημεῖον καὶ τὴν δύναμιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκπορεύονται πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι πρὸς διαμόρφωσιν δικαίου καὶ πολιτείας καὶ ἡ ὁποία τὰς ἔλκει ὅλας εἰς ἑαυτήν, ἐδῶ, τοῦναντίον, ἀπωθεῖται τὸ συνάλλαγμα τοῦτο ὑπὸ τῆς κοινωνίας εἰς τὴν περιφέρειαν καὶ ἔλκει πλέον τὴν σημασίαν του οὐχὶ ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνην ἀναφορᾶς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο, διότι τὸ συνάλλαγμα ἀποτελεῖ διὰ τὸν Fichte, ὡς καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα, τὴν μορ-

1) Reinhard Strecker «Die Anfänge von Fichtes Staatsphilosophie» Leipzig 1917, σελ. 84 ἐπ.

2) Περὶ τούτου G. A. Warz «Die Staatsidee des Rationalismus...» σελ. 497, Max Wundt «Joh. Gottlieb Fichte» σελ. 164 ἐπ. πρὸ παντὸς σελ. 180.

3) «Grundlage des Naturrechts ἐνθ. ἀν. σελ. 156. Πρὸς ἐτι E. Zeller J. G. Fichte als Politiker» ἐν «Historische Zeitschrift» σελ. 12 ἐπ.

4) Ὁ Strecker «Die Anfänge von Fichtes Staatsphilosophie» σελ. 96 ὁμιλεῖ περὶ μιᾶς «εἰς τὸ ἄκρον ὠθήσεως» καὶ ἀπαγωγῆς εἰς τὸ ἄτοπον τῶν ἰδεῶν τοῦ Ρουσσώ.

φήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐκδηλοῦται ἡ βούλησις τῆς κοινωνίας ὡς περιεχόμενον ἐκείνου, τὴν ἀπλήν «διατύπωσιν μιᾶς ὠρισμένης ἐκφάνσεως» καὶ «ἐκδηλώσεως»¹⁾ τῆς βουλήσεως ταύτης. Σημαίνει ὅτι ἡ βούλησις αὕτη «δηλοῦται ῥητῶς καὶ δηλοῦται κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ συμφωνοῦν ὅλων αἱ δηλώσεις».

Ἄλλὰ ὄχι μόνον ἀπὸ τυπικῆς ἀπόψεως ἡ διαμόρφωσις τῶν περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ἰδεῶν τοῦ νεαροῦ Fichte σημαίνει μίαν πρόοδον ἔναντι τῶν προγενεστέρων συγγραφέων καὶ μίαν προσέγγισιν πρὸς τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου. Ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ Fichte περὶ τοῦ συναλλάγματος πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος, θὰ εὗρωμεν ὅτι ἔναντι ταύτης φαίνεται εὐρυτέρα καὶ μᾶλλον διαμορφωμένη. Ἐν ἀντιθέσει, τουτέστι, πρὸς ταύτην ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποτελεῖ συμφωνίαν τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ των, τουτέστι «συμφωνίαν περὶ ἰδιοκτησίας» καὶ «συμφωνίαν ἀσφαλείας»²⁾ καὶ ἀκριβέστερον «συμφωνίαν περὶ ἀναγνώσεως τῆς ἰδιοκτησίας» καὶ «συμφωνίαν περὶ ἐξασφαλίσεως αὐτῆς», καὶ ἀνταποκρίνεται, ὡς πρὸς τοῦτο, εἰς τὸ κοινωνικὸν συνάλλαγμα τοῦ Ρουσσώ καὶ τοῦ Kant ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶνε συμβόλαιον τοῦ πολίτου μετὰ τρίτου τινὸς ἀνωτέρου. Καὶ ὁ Ρουσσώ ἤδη ἐν τῷ κοινωνικῷ συναλλάγματι παραδέχεται τοιαύτην σχέσιν πρὸς ἓνα τοιοῦτον τρίτον ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ λεγομένου συμφώνου ὑποταγῆς.³⁾ Οὐχ ἥττον δὲν εἶνε ἐντελῶς σαφὲς ἂν ὁ Ρουσσώ ἐννοεῖ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μονάρχου ἢ εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν θεσμόν τῆς πολιτείας. Παρὰ τῷ Fichte αἴρεται ἡ ἀμφιβολία αὕτη· παρ' αὐτῷ δ' ἕτερος συμβαλλόμενος τοῦ δευτέρου τούτου τμήματος τοῦ συναλλάγματος εἶνε αὕτη ἡ ἐπιδιωκόμενη κοινωνία, τὸ «σύνολον», ὡς τὸ «ὑπερασπιστέον».⁴⁾ Αὐτὸς εἶνε ὁ ζητούμενος δεύτερος συμβαλλόμενος ἐν τῷ συμφώνῳ. Ἡ δεδηλωμένη βούλησις κατὰ ταῦτα «δὲν εἶνε κατ' ἀρχὴν ἰδιωτικὴ βούλησις . . . ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν κοινὴ βούλησις». Ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος, «προσφέρει ἐν αὐτῷ τὴν βούλησίν του

1) «Grundlage des Naturrechts» σελ. 156.

2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 200/1.

3) «Der Gesellschaftsvertrag» σελ. 19, Τομ. I, Κεφ. 7.

4) «Grundlage des Naturrechts» σελ. 207/8, 211.

πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ συνόλου. Γίνεται οὕτω τμῆμα τοῦ συνόλου καὶ ἀπορροφᾶται ἐν αὐτῷ . . . Τὸ σύνολον προῆλθεν ἐκ συμβάσεων τῶν καθ' ἕκαστον πρὸς τοὺς καθ' ἕκαστον καὶ συμπληροῦται μὲ τὸ νὰ συμβάλλωνται ὅλοι οἱ καθ' ἕκαστον πρὸς ὅλους τοὺς καθ' ἕκαστον ὡς ἐν σύνολον . . . Τὰ δύο συμβαλλόμενα μέρη εἶνε, ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ πολιτειακὸν σῶμα».

Διὰ τῆς τοιαύτης διαμορφώσεως τοῦ συνόλου, ὡς συμβαλλομένου, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπάρχει ἤδη, ἀλλὰ πρόκειται τὸ πρῶτον νὰ δημιουργηθῆ, διακρίνεται ὁ Fichte, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἀμέσως προγενεστέρους αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Βεβαίως καὶ διὰ τὸν Fichte δὲν ἀποτελεῖ τὸ κοινωνικὸν σύνολον καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὁποῖου ἀποφασίζουσιν οἱ πολῖται διὰ τοῦ συναλλάγματος· ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτελεῖ ἓνα σῶμα πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφονται οἱ πολῖται καὶ εἰς τὸ ὁποῖον προσέρχονται διὰ τοῦ συμφώνου. Ἀλλὰ ἢ διὰ τοῦ συμφώνου εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον προσέλευσις αὐτοῦ γίνεται οὐχὶ ὡς πρὸς τι ὑφιστάμενον ἤδη ἀλλ' ὡς πρὸς τι τὸ ὁποῖον πρόκειται τὸ πρῶτον νὰ δημιουργηθῆ καὶ τελειωθῆ.

Βεβαίως παρὰ τῷ Fichte ἡ ὑπαρξιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου δὲν ἔχει ἐναντι τοῦ συμφώνου τὴν ιδιότητα τῆς χρονικῆς προτεραιότητος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προὑποθέτῃ τοῦτο τὴν ὑπαρξιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ μόνον ἐντὸς τῆς καταστάσεως ταύτης νὰ καθίσταται δυνατόν. Πάντως ὅμως τὸ κοινωνικὸν σύνολον ἔχει τὴν προτεραιότητα ἀπὸ ἀπόψεως ἀξίας, καθόσον τὸ σύμφωνον εἶνε ἐξυπηρετικὸν τῆς γενέσεως τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ὑφίσταται χάριν αὐτῆς τῆς γενέσεως. Ταυτοχρόνως ὅμως τὸ ἀλογικὸν περιεχόμενον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου τοῦ Fichte—πλὴν τῶν ἄλλων ποσοτικῶν διαφορῶν—ἐμφανίζει ἤδη καὶ ἀποφασιστικὴν κατ' εἶδος διαφορὰν ἐν σχέσει πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἰδέαν τῆς πόλεως. Καὶ τοῦτο διότι ἡ πόλις τοῦ Πλάτωνος εἶνε ἀκριβῶς ἰδέα, τουτέστιν, ὅπως εἴδομεν, ὁ κανὼν μιᾶς ἀφθάστου τελειότητος καὶ τελειοποιήσεως διὰ τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα καὶ ὡς τοιαύτη «ἡ πηγὴ παντὸς εἶναι»,¹⁾ καὶ ἄρα σκοπὸς καὶ προὑπόθεσις πάσης πραγματικότητος. Τὸ «Σύνολον» τοῦ Fichte, τοῦναντίον,

1) Windelband «Platon» σελ. 101.

είνε, ὡς ἔννοια τῆς περὶ ἐλευθερίας ἠθικῆς του, καὶ ὅπερ ἀποτελεῖ σκοπὸν τῆς βουλήσεως, ὅπερ πρόκειται εἰς τὸ μέλλον νὰ διαμορφῶνῃ διὰ τῆς δράσεώς του, ἀποτελεῖ ἠθικὸν σκοπὸν διὰ τὴν «ἀπόλυτον δρᾶσιν». Ἐὰν ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορίας τοῦ πνεύματος ἡ ἰδέα τῆς πόλεως τοῦ Πλάτωνος εἶνε καὶ ὅπερ εὐρέθῃ προϋπάρχον καὶ ὑφιστάμενον, ἐν τῇ ἐννοιολογικῇ ὁμῶς αὐτῆς διαμορφώσει μεταβάλλεται εἰς τι τὸ ὅποιον εἶνε συγχρόνως ξένον καὶ ὑπεράνω πάσης ἐπιδράσεως ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Ἐνῶ, τοῦναντίον, τὸ κοινωνικὸν σύνολον τοῦ Fichte εἶνε δημιούργημα τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ σκέψεως καὶ ἔκφρασις τῆς ἐνεργοῦ αὐτοῦ προσωπικότητος. Ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ τῆς σκέψεως καὶ τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἀνάλογον πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἦτο φυσικὸν νὰ παροτρύνῃ ἔτι ἐντονώτερον, δυνάμει τῆς ἰδίας ἑαυτῆς συστάσεως, τὸν δημιουργὸν της εἰς θεωρητικὴν διαμόρφωσιν καὶ πρακτικὴν αὐτῆς ἐφαρμογὴν. Κατὰ ταῦτα ἡ περὶ πολιτείας καὶ δικαίου ἔννοια τοῦ Fichte, βεβαίως δὲν περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ ὀλιγώτερον μεγάλῃν, ἀπὸ τὴν τοῦ Πλάτωνος, δόσιν δυναμικῆς καὶ διαλεκτικῆς διατάσεως, προερχομένης ἐξ ἀναλόγου διαμορφώσεως τῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ὡς περιεχομένου, καὶ τοῦ συμφώνου ὡς μορφῆς.¹⁾ Ἡ σχέσις ὁμῶς αὕτη παρὰ Fichte ἔχει ὡς κύριον χαρακτηριστικόν, ὅτι κρύπτει ἐν ἑαυτῇ μίαν ἠθικὴν προσπάθειαν τείνουσαν πρὸς τὸ μέλλον καὶ ἀφορῶσαν αὐτό, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως διαμορφώσῃ καὶ βαθύνῃ τὸ «Σύνολον», μίαν προσπάθειαν ἄρα ὑψίστης ἐνεργοῦ δράσεως.²⁾ Εἶνε δυνατόν συνεπῶς νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὴν πρώτην ἔννοιαν περὶ πολιτείας καὶ δικαίου τοῦ Fichte, ὅτι κατατείνει εἰς τὴν ἀκάματον ἐνέργειαν τῆς ἠθικῆς βουλήσεως, ὡς τὸν φορέα τῆς ἐν τῷ χρόνῳ διαρκείας, ἐν τῇ καταστολῇ τῶν ταπεινῶν δομῶν.

Ἄλλως τε εἰς τὰς περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίας τοῦ νεαροῦ

1) Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐκφράζεται ὁ Friedrich Meinecke περὶ «τῆς προσπαθείας τοῦ Fichte νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν τυπολογίαν τῶν ἐννοιῶν καὶ νὰ ἐπιδείξῃ ἓνα ἐνωτικὸν δεσμὸν τῆς ὅλης πολιτείας, ὁ ὅποιος νὰ καίται ἔξω τῶν ἐννοιῶν» «Friedrich Meinecke» *Weltbürgertum u. Nationalstaat* 4η ἐκδ. München Berlin 1917 σελ. 148 (4).

2) Ὡς ἐνωτικὸς δεσμὸς ἐναντι ἄλλων τῶν «ἀντιρρήσεων» τῆς καθ' ἑκάστον διαμορφώσεως E. Zeller «J. G. Fichte als Politiker», σελ. 25 ἐπ., ὁ ὅποιος βλέπει τὸν παραλληλισμὸν πρὸς τὸν Πλάτωνα.

Fichte εὐρίσκονται ἤδη ἀρκεταὶ λεπτομέρειαι περιεχομένου, αἱ ὁποῖαι συμφωνοῦν πρὸς ὅσας ἀνεφέραμεν ὡς παρὰ Πλάτωνι συναντωμένας. Τὸ κοινωνικὸν σύνολον καὶ ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος οὔτε παρὰ Fichte ἴστανται ἔναντι ἀλλήλων ὡς ἐντελῶς ἰσότιμοι, ἀλλ' ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος εἶνε τοῦλάχιστον καὶ ὑπήκοος, ὑποταγμένος εἰς τὴν προασπίζουσαν πολιτειακὴν ἐξουσίαν¹⁾ καὶ «ὑποχρεωμένος εἰς ὑποταγήν».²⁾ Τὸ ἐκ τούτων συμπέρασμα τοῦ Fichte εἶνε ὅτι ἀποκρούει τὴν «δημοκρατίαν» κατὰ τὴν κυριολεξίαν τῆς λέξεως, ἀρα εἰς τοὺς παρεφθαρμένους τύπους τῆς, καὶ παρέχει τὴν «αὐστηρὰν συναγωγὴν τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης μιᾶς ἀντιπροσωπεύσεως».³⁾ Πρὸ παντὸς ὁμως χαρακτηρίζεται ἡ ἐνέργεια «οἰουδήποτε ἰδιώτου . . . ἔναντιον τῆς βουλήσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας» ὡς «στάσις»⁴⁾ δικαίωμα ἐνεργοῦ ἢ παθητικῆς ἀντιστάσεως δὲν ἀναγνωρίζει ὁ Fichte.⁵⁾ Πρὸς τὸν Πλάτωνα συμφωνεῖ ἐν τούτῳ, ὅτι οἱ καθ' ἕκαστον ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ μεταπέσουν τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Ἐὰν τὸ κοινωνικὸν σύνολον εὖρη δεδικαιολογημένην τὴν πρόσκλησιν αὐτῶν, τότε ἐπικυροῦται ἡ βούλησις των, διὰ τῆς κατόπιν ἐκδηλουμένης βουλήσεως τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.⁶⁾ Ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, ἀναγνωρίζει, ἐν περιπτώσει ἀποκρούσεως τῆς προσκλήσεως ταύτης, δικαίωμα καὶ ὑποχρέωσιν ἐξόδου τοῦ ἀτόμου ἵνα τοῦτο ἐγκατασταθῇ ἄλλοῦ καὶ ἐξέλθῃ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς πολιτείας—ἀνευ ζημίας ὁμως ὡς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν του.⁷⁾ Ἰδίᾳ βλέπει ὁ Fichte, ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, τὴν χρονικὴν διάρκειαν τῆς ἐκ τοῦ πολιτειακοῦ συμβολαίου καταστάσεως ἐν τῇ ὁλοκληρώσει αὐτοῦ, τουτέστιν ὡς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου ἀνευ διακοπῆς καὶ ἀνευ ἐξαιρέσεων.⁸⁾

1) Grundlage des Naturrechts, σελ. 210.

2) Ἐνθ. ἀν. σελ. 180.

3) Gerhard Leibholz «Fichte u. der demokratische Gedanke» Freiburg i. Br. o. Jahr, σελ. 70 ἐπ.

4) Grundlage des Naturrechts σελ. 162)β.

5) Ἐθν. ἀν. σελ. 186.

6) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Kant. Βεβαίως ὁμως γνωρίζει τὸ δικαίωμα ἀντιστάσεως ὁλοκληροῦ τοῦ λαοῦ, ἐνθ. ἀν. σελ. 186)γ.

7) Ἐνθ. ἀν. σελ. 187.

8) Ἐνθ. ἀν. σελ. 188)δ.

9) Ἐνθ. ἀν. σελ. 210.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Fichte τῶν μετέπειτα χρόνων δὲν ἐκαλλιέργησε πλὴρῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ ἰδέᾳ τῆς πολιτείας τρεθεῖσαν δυναμικὴν διάτασιν μεταξὺ μορφῆς καὶ περιεχομένου. Ἀλλὰ τὸν ἠθικὸν σκοπὸν, ὁ ὁποῖος ὡς περιεχόμενον ἔκειτο ἐντὸς τῆς ἐννοίας τοῦ «ἔθλου» καὶ τοῦ «κοινωνικοῦ συνόλου», τὸν ἐξεπλήρωσε πρακτικῶς καὶ τὸν διεμόρφωσε θεωρητικῶς. Ἡ θεωρία τοῦ Fichte περὶ πατρίδος ἢ ἐκτιθεμένη εἰς τοὺς «λόγους τοῦ πρὸς τὸ γερμανικὸν ἔθνος»¹⁾ δύναται πολὺ καλὰ νὰ μετρηθῇ πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἰδέαν τῆς πόλεως, ἀπὸ ἀπόψεως ἠθικοῦ ἀλογικοῦ περιεχομένου.²⁾ «Πρωτίστως, ὁ θεωρῶν τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς αἰώνιον, αὐτὸς δὲν αἰσθάνεται κατ' ἀρχὴν καμμίαν ἀγάπην καὶ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του... Ὁ λαὸς καὶ ἡ πατρίς... εἶνε φορεῖς καὶ ἐχέγγυα τῆς ἐπιγείου αἰωνιότητος καὶ ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἐδῶ κάτω εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε αἰώνιον... Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα ποθεῖ τὴν εὐδωσιν καὶ διάδοσιν τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ θείου ἐπὶ τῆς γῆς, πάντοτε κατὰ τρόπον καθαρώτερον, τελειότερον καὶ ἐπιτυχέστερον ἐν ἀτελευτητῇ προόδῳ...»

1) Ἔκδοσις: [Langensalza 1806 σελ. 195/6, ἐπίσης Medicus «J. G. Fichte σελ. 228 ἐπ.

2) Οὕτω ζητῶς ὁ Windelband «Fichtens Idee des deutschen Staates», σελ. 18. Ἐπίσης Meinecke «Fichte als nationaler Prophet» ἐν «Preussen und Deutschland» München — Berlin 1918 σελ. ἐπ. καὶ H. v. Treitschke «Fichte und die nationale Idee» ἐν Historische und politische Aufsätze, τομ. 1. 4η ἔκδοσις Leipzig 1871, σελ. 111 ἐπ.